

Mariana Bara

ADAPTAREA TERMINOLOGIEI MEDICALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

1. TERMINOLOGIA MEDICALĂ

Subsistem lingvistic sau ansamblu de termeni caracterizați prin univocitate, non-ambiguitate și relații lexico-semantice proprii (Bidu Vranceanu 2000 și 2002), terminologia medicală interesează deopotrivă onomasiologia și neologia. În continuare, vor fi abordate aspecte legate de crearea de termeni prin adaptare și adoptare în procesul de traducere în limba română actuală¹.

Conform standardelor în domeniul terminologiei, crearea de noi termeni trebuie să fie în relație cu contextul și uzul (ISO/TC 37), să definească în mod adecvat conceptele și să producă termeni apropiați cât mai mult posibil de limba naturală. În același timp, pentru specialiștii din domeniul medicinei există imperativul standardizării terminologiei pentru a face compatibile activitățile în cadrul Uniunii Europene². Domeniul terminologiei medicale este, în același timp, reglementat prin lege, vezi tabelul de mai jos:

Legislația pe domeniile reglementate³

Reglementarea comunitară	Actul normativ național
Directiva 90/385/CEE Dispozitive medicale implantabile active	HG 344 / 18.03.2004 privind stabilirea condițiilor de introducere pe piață și/sau de punere în funcțiune a dispozitivelor medicale implantabile active + HG 1298 / 19.08.2004 pentru modificarea anexei nr. 7 la Hotărârea Guvernului nr. 344/2004.

¹ Vezi definiția conceptului de **limbă română actuală**: „În sens restrâns ea începe cu anul 1990, coincizând cu perioada de „tranziție” [...], iar într-un sens foarte strict ar însemna limba din anul în curs, 2002”, Avram 2002.

² „Trebuie menționat că în străinătate există standarde destinate diferitelor categorii de implante și elementelor de protetică intra și/sau extra osoasă, utilizate în chirurgia osoasă generală de mică și mare anvergură, precum și în stomatologia chirurgicală și/sau corectivă, care impun: terminologia caracteristică, proprietățile și condițiile de omologare a produselor, condițiile de calitate determinate pe baza unui anume set de încercări, precizând clar atât rolul cât și modul de obținere și funcționare pentru fiecare produs și tehnică reparatorie în parte.” – Proiectul: Laborator de certificare a implantelor și distractoarelor utilizate în chirurgia osoasă și stomatologie – *CIDUCOS*, mpicsu.utt.ro/infras/infras.htm.

³ http://www.asro.ro/romana/centru/info_ue.html.

LR, LVII, nr. 4, p. 419–474, București, 2008

	Ordin al Ministrului Sănătății 535 / 04.05.2004 privind aprobarea Listei cuprinzând standardele române care adoptă standarde europene armonizate ale căror prevederi se referă la dispozitive medicale implantabile active.
	Ordin al Ministrului Sănătății 962 / 14.09.2005 pentru înlocuirea anexei la Ordinul ministrului sănătății nr. 535/2004.

O bază de date terminologică multilingvă (MultiTerm) a fost dezvoltată la Institutul European din România [IER] și este continuu adusă la zi (peste 23 000 de intrări la 1 ianuarie 2008). Această bază de date este accesibilă publicului (www.ier.ro) și constituie un instrument de lucru pentru traducători.

Traducerea legislației comunitare este o componentă a procesului de armonizare, așa cum a fost stabilit pentru România prin Acordul european din 1 februarie 1993, instituind o asociere între România, pe de o parte, Comunitățile Europene și statele membre ale acestora, pe de altă parte⁴ – cap. 3 Armonizarea legislației, art. 71: „ajutor pentru traducerea legislației din Comunitate, în sectoarele relevante”⁵.

2. PROBLEME GENERALE ALE TRADUCERII ȘI ADAPTĂRII TERMINOLOGIEI

Așa după cum s-a observat și în cazul traducerii *acquis*-ului în alte limbi est-europene (de ex. croată, maghiară, polonă, cehă), câteva probleme de traducere a textelor de lege sunt generale și le vom întâlni și în cazul limbii române.

Limba sursă este de cele mai multe ori engleza, dar se știe că o abordare multilingvă aduce mai multă flexibilitate în traducere. Mai mult, în cazul limbilor flexionare, comparația cu limbile romanice este benefică, iar în cazul românei comparația cu franceza, sau stabilirea francezei ca limbă sursă este justificată prin tradiția culturală și prin evoluția modernă a terminologiilor de specialitate în secolul al XIX-lea pornind de la franceză.

Munca terminologului în relație cu revizorii lingviști, revizorii juriști și experții din administrație (ministere, agenții naționale) implică o cercetare a contextelor lingvistice (textele în care apar termenii al căror echivalent trebuie găsit în română) și o deschidere spre domeniile de specialitate. O bază de documentare

⁴ „Monitorul Oficial” [MO] nr. 73 din 12 aprilie 1993.

⁵ Traducerea *acquis*-ului și activitatea terminologică au fost posibile pentru fiecare țară candidată până la aderarea la Uniunea Europeană, prin colaborarea instituției naționale create în acest scop cu Comisia Europeană și cu OPOCE (Oficiul pentru publicații oficiale ale Comisiei Europene). După 1 ianuarie 2007, translatorii în limba română angajați în cadrul Comisiei asigură serviciul de traducere în vederea publicării în „Jurnalul Oficial” [JO] a legislației adoptate de la această dată.

semnificativă este alcătuită la IER din dicționare pe domenii, dicționare generale, dicționare bilingve etc. O altă sursă sunt bazele terminologice multilingve și internetul (publicații de specialitate, legislație).

Desigur, terminologul nu trebuie să inventeze termeni și nu poate decide singur asupra termenilor, pentru că textele traduse trebuie acceptate de comunitatea / societatea românească, pentru că aceste texte trebuie să fie operante; ele au prioritate în fața legislației românești, au putere de lege și produc efecte. De aceea, termenii aleși pentru traducere trebuie să fie acceptați în primul rând de comunitatea specialiștilor, să fie uzuali, cunoscuți, lipsiți de ambiguitate. În virtutea acestor principii și a faptului că de multe ori textele comunitare recurg la termeni și concepte străine de realitatea materială și legislativă românească, munca de adaptare a terminologiei este adesea complicată. Au fost situații în care concepte și termeni din diferite domenii, care încă nu sunt cunoscute la noi, și deci nu au corespondenți în limba română, au pus în dificultate chiar pe specialiștii consultați.

Exemplele cele mai multe vin din domeniul financiar, din listele de mărfuri cuprinse în textele din capitolul vamal, dar privesc și asigurările, domeniul financiar-bancar, medicina, pescuitul, transporturile etc.

Dincolo de constrângerile formale (lexicale și morfologice), adaptarea terminologiilor este și o chestiune de context cultural, de registru stilistic al limbii, de semantică și de relațiile dintre limba unei comunități, limba maternă și limba instituțiilor europene. De aceea, putem formula concluzia că textul unei traduceri adecvate și fidele trebuie să satisfacă simultan două cerințe fundamentale:

1. prima, *de ordin stilistic*, și anume să respecte cerințele impuse redactării textelor juridice⁶, să evite formulările lungi și adesea tautologice care pot rezulta din traduceri literale;
2. a doua, *de ordin pragmatic*, și anume să reflecte adecvat conceptele specifice, să fie clară, să țină cont de cadrul instituțional și de principiile care guvernează dreptul comunitar.

3. ADAPTARE sau ADOPTARE?

Cercetarea de față reprezintă un studiu de caz și anume traducerea în limba română a Acordului de recunoaștere reciprocă între Comunitatea Europeană și Statele Unite ale Americii [Agreement on mutual recognition between the European

⁶ Vezi Legea nr. 24 din 27 martie 2000 (republicată) privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, în MO nr. 777 din 25 august 2004, de exemplu capitolul IV, Redactarea actelor normative, articolele 33 (Sistematizarea ideilor în text), 34 (Stilul actelor normative), 35 (Unitatea terminologică), 36 (Exprimarea conținutului normativ), 37 (Referirea la alt act normativ) și capitolul V, Structura actului normativ.

Community and the United States of America]⁷, cu nr. celex 21999A0204(01) în data de baze EURLex, traducere revizuită la Institutul European din România, pentru care a fost consultat un expert din Ministerul Sănătății.

Textul este un indice de nume⁸ pentru *dispozitive* necesare în: anesteziologie, stomatologie, oto-rino-laringologie, gastroenterologie – urologie, spital general, neurologie, oftalmologie, ortopedie etc. De aceea, **dispozitiv** devine **hiperonim**: subîntinde toți termenii (*cameră, sondă, mănuși, agrafe, monitor, ecograf* etc.).

Dacă din punct de vedere teoretic întrebarea cu privire la limita dintre adoptare și adaptare poate susține o discuție nuanțată, din punctul de vedere pragmatic al traducătorului este limpede că terminologia este spațiul în care se întâlnesc exigențele lingvisticii și cele ale disciplinelor de specialitate.

Conform ISO/TC 347 pentru terminologie, identificarea termenului în limba sursă trebuie urmată de echivalarea lui în limba țintă și în nici un caz de traducerea lui literală. Nomenclatura trebuie să țină seama de nevoia reală de termeni, de textele reprezentative în care aceștia apar.

3.1. ADAPTAREA FONETICĂ

Câteva exemple vor ilustra oscilațiile formale, variantele acceptate în procesul de producere a termenilor, în relația cu limba sursă.

Deși în actele normative forma **anghină** nu a fost niciodată folosită, în prima ediție a DOOM aceasta era forma recomandată, iar în DEX explicația etimologică este încă următoarea:

anghină < lat. *angina*, fr. *angine*.

Totuși, forma fonetică trimite la un etimon germ. *Angina* sau gr. *anghini*.

DEX 1998 indică *anghină* și varianta *angină*, dar înregistrează forme ca: *angiocolită, angiofluorografie, angiogenie, angiografic, angiografie, angiologic, angiologie, angiom, angiopatie, angiospasm*. DEMB FR-RO s.v. *angină* indică și varianta *anghină* (inconsecvent în folosirea termenului, cele două forme se află în variație liberă). Internet 10 400 N sg, 151 GD sg. ; MO nicio atestare.

Termenul medical agreat de VRusu este:

angină

alături de care apar: *angină abdominală, ~ Duguet, ~ flegmonoasă, ~ Henoch, ~ intestinală, ~ Ludwig, ~ pectorală, ~ Prinzmetal, ~ pseudomembranoasă, ~*

⁷ Publicat în JO seria L nr. 31 din 4.2.1999, p. 3–80 și în limba română în JO nr.11/vol. 19, p. 3–80.

⁸ Din cei 367 termeni introduși în MultiTerm, 8% sunt termeni-cuvânt (majoritatea formați prin derivare sau compunere): *ataxiograf, cardiotahtometru, cheratotom, cronaximetru, densitometru, ecocardiograf, ecoencefalograf, ecograf, electrocardiograf, electrod-ac, electroglotograf, endoscop, gustometru, histeroscop, nebulizator, nistagmograf, oftalmoscop, oscilometru, osteodensitometru, oximetru, pneumotahometru, retinoscop, rinoanemometru, seriograf, termocauter, tonometru, vectocardiograf, vitreotom* etc., iar 92% sunt termeni-sintagmă.

ulceronecrotică, ~ *Vincent*, *angioblast*, *angioblastom*, *angiocardiografie*, *angiocolecistită*, *angiocolecistografie*, *angiogeneză*, *angiogenină*, *angiografie* etc. Harper Collins: *angină*, MDA 2001: *angină* (s.v. *anghină*: vezi *angină*) – *variantă populară angină*, DOOM 2005 *!angină* [față de *anghină* din prima ediție DOOM], Internet: 10 200 N sg., 509 GD sg.; MO : 65 acte din 1973 până în decembrie 2006.

sanguin

DM EN-RO îl consideră format după engleză; Harper Collins, VRusu (variante: *sangvin*, *sanghin*), deși consideră că este de origine latină; DEMB FR-RO s.v. îl explică prin *sangvin*, pentru care nu are o intrare separată. Internet: singular 54 200 masc., 33 400 fem.; plural masc. 3 530, fem. 153 000. MO: 489 acte [jumătate din anii 2003–2006, jumătate din anii 1966–2002; primul act din 1966. Frecvența semnificativă după 2002. Cel mai recent atestat este din decembrie 2006: *grupă sanguină*.] Vezi *centrele județene de transfuzie sanguină*.

sangvin

DEX 1998 – [Var.: *sanghin*, -ă, *sanguin*, -ă] din fr. *sanguin*, lat. *sanguineus* DS, DOOM 2005 (modifică norma din prima ediție), Neologisme Internet: 22 500 masc., 2 650 fem.; plural 186, 45 200 fem. MO : 75 acte; jumătate din anii 2004–2006; jumătate din 1992–2003. Primul act din 1992: *detectori de flux sangvin*. Cel mai recent document este din ianuarie 2007: *grup sangvin*.

bronșie (apare în VRusu ca variantă pentru *bronhie*, dar derivatul *bronșic* nu este înregistrat ca intrare separată); VRusu înregistrează și: *arbore traheo-bronșic*, *astm bronșic*, *bronșiolă*, *brionșiolalveolă*, *bronșiolită*, *bronșită* etc.

bronhie (apare în VRusu, dar termenul derivat *bronhic* nu este înregistrat); VRusu înregistrează și: *bronhiolă*, *bronhoconstrictiv*, *bronhodilatație*, *bronhografie*, *bronholit*, *bronhopatie*, *bronhoplegie*, *bronhopenumonie*, *bronhoscop*, *bronho-spasm*, *bronhostenoză*, *bronhotomie* etc.

3.2. ADAPTAREA STILISTICĂ

Limbajul medical cunoaște două registre stilistice, pe care le putem numi și niveluri ale comunicării: unul formal, oficial și unul uzual, pe care îl întâlnim fie în jargonul informal al specialiștilor, fie în rândul publicului. Între termenii din aceste registre există de regulă relații de sinonimie, dar uneori termenii pot fi variante fonetice ale aceluiași cuvânt.

Spre deosebire de engleză, unde termenii comuni pot intra în texte oficiale, româna a adoptat sistemul francez al diferenței dintre registrele socio-stilistice. Astfel, nu vom traduce *wry neck* prin „gât strâmb” – deși sintagma este populară –, ci

prin termenul de specialitate *torticolis*; nu vom traduce engl. *chest disease* prin „boală de piept”, ci prin *boală a căilor respiratorii inferioare*⁹.

Dacă am traduce prin **boală de piept** ar fi incorect, pentru că aceasta este denumirea populară a tuberculozei în limba română (vezi VRusu), în vreme ce în limba engleză se face diferența între *chest disease* și *tuberculosis*¹⁰.

Există și situația sinonimelor care sunt variante stilistice, deosebite din punct de vedere fonetic și care au etimon diferit, de exemplu: **tremor** (din latină, termen medical, vezi VRusu, HarperCollins etc.; MO), *tremur* (derivat regresiv, termen comun întrebuințat și în medicină) și *tremurătură* (derivat cu sufix, termen comun întrebuințat și în medicină; VRusu înregistrează mai multe tipuri de tremurături). Frecvența în texte de toate tipurile publicate pe internet: *tremur* – 53 000; *tremor* – 11 900; *tremurătură* – 251 ocurențe. Observăm cu ușurință că *tremor* are o frecvență ridicată și nu poate apărea decât în texte cu raportare la medicină, pe situri de sfaturi medicale generale, ale facultăților de medicină sau în presă.

Fr. *tremblement* este un cuvânt uzual, general, ca și rom. *tremurătură*. Acest termen are avantajul că poate fi folosit la plural. DEX precizează că pluralul de la **tremur** este **tremure** (extrem de rar!), în vreme ce **tremor** nu este înregistrat. Textele de medicină utilizează **tremor** și **tremur** ca substantive defective de plural. Forma articulată **Tremorul** a fost găsită în 480 texte.

Întâlnim în documentul supus analizei următoarea traducere: engl. **attachement** – germ. *Zusatzgerät* – fr. *dispositif auxiliaire / outil* – rom. **dispozitiv auxiliar / sculă**.

Alegerea termenului **sculă** nu pare foarte elegantă. Termenul în sine nu aparține limbajului medical, pentru care ar fi fost mai potrivit sinonimul **instrument** (VRusu).

Pentru engl. *medical care* – fr. *soins médicaux* – it. *cure mediche* – port. *cuidados médicos* – germ. *ärztliche Behandlung*, rom. **asistență medicală** este termenul general și uzual (175 000 texte internet, articulat și nearticulat), apare și în legislație – vezi Legea nr. 100/1998 din 26/05/1998 (actualizată) privind asistența de sănătate publică. În Legea privind reforma în domeniul sănătății, titlul V, Asistența medicală comunitară, termenul apare în numele unei instituții de învățământ de specialitate: Facultatea de Moașe și Asistență Medicală, la Facultatea de Medicină, U.M.F. din Craiova. Termenul apare în grupuri nominale cu determinanți: *ambulatorie* (121), *completă* (8), *de specialitate* (169), *de urgență* (834), *generală* (75), *gratuită* (12 800), *primară* (512), *publică* (10) etc.

Deși sintagma **îngrijire medicală** există și este foarte des întrebuințată (sg. 31 600 texte internet), registrul în care este utilizată este unul mai degrabă comun, jurnalistic sau administrativ și mai puțin de specialitate. Grupurile nominale în care

⁹ Vezi *Bolile sistemului respirator*, http://www.ms.ro/upl/cc/icd_10/cap10.pdf.

¹⁰ Vezi *Department of Tuberculosis & Chest Diseases*, <http://www.jipmer.edu/dtcd.htm>.

intră sunt mai puține: *gratuită* (399), *la domiciliu* (223 texte internet), *de bază* (119), *de specialitate* (23), *de urgență* (10), *completă* (1). Niciodată ~ *publică*. Pl. *îngrijiri medicale* 33 900 ocurențe.

~ *la domiciliu* (241), vezi, de ex., Decizia nr.134/2004 pentru modificarea și completarea Deciziei președintelui Casei Naționale de Asigurări de Sănătate nr. 249/2003 privind aprobarea Standardelor pentru acreditarea furnizorilor de îngrijiri medicale la domiciliu.

~ *generale* 1 text, ~ *de specialitate* 12 texte.

Faptul că *asistență medicală de specialitate* și *asistență medicală generală / primară* sunt termeni uzuali determină preferința pentru *asistență medicală*, și nu pentru *îngrijiri medicale*. Totuși, deși *îngrijiri* aparține limbajului comun, se observă o anumită preferință pentru acesta, sub influența termenilor din celelalte limbi europene.

Rom. **oreion** (19 100 texte) vine din fr. *oreillons*, cuvânt al limbii comune, augmentativ de la *oreille*. Preluarea a fost integrală sub raport fonetic. VRusu și DM EN-RO dau ca sinonim *parotidită epidemică* (57 ocurențe internet). În textele în care întâlnim engl. *mumps* (de la *mump* „a se bosumfla”), fr. *oreillons*, echivalarea este rom. **oreion**, pentru că aceste texte sunt redactate într-un registru relativ neutru, care nu cere numele științific al bolii. Numele bolii este și în italiană un augmentativ, *orecchioni*, însoțit în document de numele științific **parotite**. În portugheză soluția de traducere este *papeira* (< *papo+eira*, iar *papo* „gușă, parte a esofagului păsărilor”). Observăm că franceza, italiana și portugheza dau numele comun, în vreme ce germ. *mumps* preia termenul englez ca atare, prezent și în limba comună (vezi Duden Oxford). Numai sp. *parotiditis* este numele științific. Pluralitatea soluțiilor este un semnal al faptului că termenul comun nu este acceptat ca termen științific în toate limbile.

În sintagma *virusul oreionului* – utilizată de specialiștii de la Institutul Pasteur – regăsim fr. *virus des oreillons*, în vreme ce engl. *Mumps virus* devine în germ. *Mumpsvirus*. Soluțiile din celelalte limbi sunt: it. *virus degli orecchioni*, sp. *virus de las paperas*, port. *virus da papeira*. Port. *papeira* este un termen popular, care are ca sinonim științific *parotidite* (Almeida Costa). În numele virusului, spaniola recurge la termenul popular *paperas*. În vreme ce franceza, italiana, portugheza și engleza recurg la un termen analizabil, preluat din limba comună, româna extinde la uzul comun un neologism neanalizabil, ca și germana, iar spaniola preferă termenul științific.

La granița dintre limbajul comun și cel medical se află și **suzetă** (neologism), fr. *sucette*, engl. *pacifier*, germ. *Schnuller*, care interesează în termenul fr. *thermomètre-sucette*, engl. *thermometer pacifier*, germ. *Schnullerthermometer*, echivalat în română prin *termometru tip suzetă*.

Rom. **cheag**, din sintagma *cheag sanguin* (pleonasm acceptat) face parte din fondul vechi lexical al limbii române (lat. *clagum, coagulum*) și este un cuvânt comun. Engl. *bruising* este, de asemenea, un cuvânt comun, cu echivalentul fr. *hématom* și în anumite contexte tradus prin rom. *hematom*. În alte situații, termeni din limba literară, nivelul stilistic standard, neologisme (ex.: *contagios, recipient*) sunt deopotrivă și termeni de specialitate.

Rom. **pestă** < fr. *peste* este preferat lui rom. *ciumă*, de ex. *pestă bubonică, hemoragică* etc., deși ambele sinonime sunt indicate în VRusu, HarperCollins, intrarea este numai *pestă*.

La fel, este preferat termenul **pod** în locul lui **punte**: *rășină pentru coroană și pod temporare / temporary crown and bridge resin / résine pour couronne et bridge temporaires / Harz für provisorische Kronen und Brücken* [tradus astfel, revizuit astfel, confirmat astfel de specialistul din MS].

Termenul consacrat, tradițional este **punte**, vezi VRusu, Larousse, DM EN-RO: *punte dentară* (nu este înregistrat *pod*)¹¹. O cercetare pe internet pune în evidență următoarea frecvență: *punțile dentare* – 67 ocurențe; *punți dentare* – 58; *punților dentare* – 21; *punte dentară* – 5; *puntea dentară* – 3 / vs. *pod dentar* – 3; *poduri dentare* – 3. Cu toate acestea, DEX și MDA nu înregistrează s.v. *punte* acest sens. Vezi însă DEX: *pod* „2. Lucrare protetică dentară, metalică sau mixtă, folosită ca metodă terapeutică”, MDA: *pod* „51. lucrare protetică dentară...” și DEMB FR-RO s.v. *pont* „pod, punte, proteză intercalată”.

3.3. ADOPTAREA

LIMBA SURSĂ

Se știe că, în limba română, cei mai mulți termeni medicali provin din franceză, de exemplu, în documentul analizat:

rom. **limfocit T** < fr. *lymphocyte T* [vezi EN *T cell*];

rom. **test treponemic** < fr. *test tréponémique* [EN *treponemal test*].

Crearea de noi termeni, grupuri nominale cu adjective atestate și uzuale nu este totdeauna ușoară. Astfel, deși **toxicologic** este înregistrat în DEX și apare în 3 400 texte pe internet, el este atestat în grupuri nominale alături de *control, examen, ordin, risc, screening, studiu, test* etc., dar numai o dată în sintagma *experimentelor toxicologice*. În traducerea fr. *essai toxicologique* / engl. *toxicological experiment*, s-ar fi putut opta pentru **experiment de toxicologie*, dar nici această sintagmă nu este atestată. Această formă ar fi fost de așteptat, în paradigmă cu *experiment de fizică, de chimie, de fiziologie, de psihologie* etc.

¹¹ Vezi și Universitatea „Ovidius” Constanța, Facultatea de Medicină Dentară și Farmacie, disciplina: Propedeutica stomatologică (Proteze unidentare și punți); *Tematica concursului pentru ocuparea posturilor de medici stomatologi*, www.ms.ro/; www.umftgm.ro/ghiduri/ghid_stoma.pdf.

Preluarea terminologiei internaționale, cu formanți din greacă sau latină, de multe ori prin intermediar francez [de exemplu, în DN este explicat din fr. **torticolis**, cf. lat. *tortus* „răsucit”, *collum* „gât”]. Engleza are de multe ori și un alt termen: *bruising* „hematom” sau *wry neck* „torticolis”.

Sunt și situații în care este preluat tiparul termenului englez: *Yatapox virus* (*Yaba & Tana*) devine în română *Yatapox virus* (*Tana și Yaba*), deși ar fi fost mai firească topica din franceză, spaniolă *virus Yatapox*. *Virusul Omsk* este denumit și explicit *virusul febrei hemoragice Omsk*, deși în documentul tradus engleza și franceza utilizau formula redusă¹². În alte situații, găsim același termen cu aceeași formă în toate limbile, de ex.: *omeprazol*.

Problema limbii sursă, capitală pentru formarea termenilor, duce de multe ori la apariția sinonimelor de origini etimologice diferite. Acest aspect caracteristic limbii române actuale se manifestă în toate domeniile de specialitate. Pentru domeniul medical, un exemplu¹³ din legislația românească este edificator. Ambii termeni sunt folosiți în text și definiți astfel: „**Mucoviscidoza (fibroza chistică)** este cea mai frecventă boală monogenică a populației de origine caucaziană, cu transmitere autosomal recesivă, cu evoluție cronică progresivă, potențial letală, traducându-se din punct de vedere fiziopatologic prin alterarea transportului clorurilor la nivelul glandelor mucoase și seroase, anomalia primară fiind reprezentată de gena mucoviscidozei.” Într-o notă există această precizare: „mucoviscidoză (termenul francofon); fibroză chistică (termenul anglosaxon)”. Prin acest exemplu sunt ilustrate atât toleranța limbajului medical actual față de sinonimie, cât și cele două principale limbi sursă.

Prezența mai multor variante de traducere poate fi interpretată și ca o slabă inserție culturală a traducerilor de texte medicale (o situație aproximativ similară există în limba portugheză, vezi Leipnitz 2007).

MODELUL ENGLEZ. SOLUȚII NEUNITARE

Grupul nominal prin juxtapunere este foarte bine reprezentat în acest tip de texte, chiar atunci când ne-am fi așteptat să fie folosită o prepoziție de legătură: rom. **transductor cardiografic apex** după engl. *apex cardiographic transducer* / fr. *transducteur cardiographique de l'apex*.

În legătură cu rom. **limfonod sau nodul limfatic** – engl. *lymph node / lymph gland* / fr. *ganglion lymphatique / nodule lymphatique*, opinia experților de la Autoritatea Națională Sanitară Veterinară și pentru Siguranța Alimentelor (mail din 8.05.2005) este că: „În trecut se folosea termenul de *ganglion* atât pentru

¹² Hotărârea de Guvern nr. 1.092 din 16 august 2006, privind protecția lucrătorilor împotriva riscurilor legate de expunerea la agenți biologici în muncă, în MO nr. 762 din 7 septembrie 2006.

¹³ Ordinul nr. 932 din 24 mai 2007 privind aprobarea Protocolului de practică pentru prescrierea medicamentelor în vederea decontării în cazul mucoviscidozei (fibroză chistică) pentru persoanele asigurate în sistemul de asigurări sociale de sănătate, în MO nr. 584 din 24 august 2007.

formațiuni nervoase, cât și pentru formațiuni limfoide. Conform *Nominei Anatomice* actuale se folosește *ganglion* pentru sistemul nervos și termenii de *limfocentru*, *limfonod* și *limfonodul* pentru sistemul limfatic.” Același expert comunică în 20 mai 2005 altă soluție de traducere: engl. *major lymphatic glands* / fr. *principaux ganglions lymphatiques* – rom. **principalii noduli limfatici**.

3.4. ÎNTRE ADAPTARE și ADOPTARE

Adaptarea termenilor se face de multe ori prin acceptarea formei din limba sursă:

rom. **radionuclide** (245 ocurențe) < engl. *radionuclide*

rom. **radionucleide** (19 ocurențe) < fr. *radionucléides*

De regulă, termenii noi formați prin derivare de la termeni existenți, urmează modelul din franceză: rom. **facoemulsificator** < fr. *phacoémulsificateur*, față de engl. *phacofragmentation system*, germ. *Phakofragmentationssystem*.

Observăm și în acest caz o tendință deja semnalată pentru limba română actuală, și anume aceea de a forma termeni prin derivare frazeologică (Chișu 2004), un demers analitic, în care termeni cunoscuți (*emulsificator* în exemplul de mai sus) sunt utilizați ca elemente de compunere sau ca părți ale unor noi sintagme pentru a crea termeni noi, ușor de înțeles. În exemplul discutat, pentru crearea noului termen românesc a fost ales termenul francez, mai familiar prin structură, analizabil.

Rom. **oximetru** preia termenul engl. *oximeter*, și nu termenul fr. *oxymètre de pouls*.

Nu găsim intrare specială pentru acest termen în VRusu, ci doar o referire s.v. *oximetrie*: „utilizând un oximetru”, singurul enunț care atestă existența termenului.

În unele situații ne putem întreba dacă termenul a fost creat prin derivare cu prefixoide sau prin calchiere:

rom. **pleuropneumonie** – fr. *pleuropneumonie* – engl. *pleuropneumonia*

rom. **pneumotahometru** – fr. *pneumotachymètre* – engl. *Pneumotachometer*

rom. **pneumoencephalografie** (doar în MT) – fr. *pneumoencéphalographie* – engl. *pneumoencephalography*

rom. **poliovirus** – engl. *poliovirus* / sp. *poliovirus* / fr. *virus poliomyélique* / *virus de la poliomyélite* / *poliovirus*

Există și situații în care în limba română sunt creați termeni noi, analizabili, expliciți:

a) În absența posibilității de derivare

fr. *introduceur* – engl. *introducer* – rom. **dispozitiv de introducere**

fr. *cerclage* – engl. *cerclage* – rom. **dispozitiv de încercuire**

fr. *attaché des os* – engl. *bone fixation* – rom. **dispozitiv de fixare a oaselor**

fr. *grattoir* – engl. *scaler* – rom. **aparat de detartraj**
 fr. *développeuse* – engl. *film processor* – rom. **aparat de dezvoltat**

b) Pentru a evita omonimia

fr. *arc* – engl. *bracket* – rom. **aparat de îndreptat dinții** / rom. **arc**
 fr. *respirateur* – engl. *ventilator* – rom. **aparat de ventilație** / rom.

ventilator

4. SINONIMIE, NORMARE ȘI STANDARDIZARE

Aspect destul de neașteptat al limbajului științific, prezența sinonimiei în textele de specialitate se datorează mai multor factori (limba sursă din care a fost preluat termenul, teoria care l-a consacrat, evoluția limbajului și a științei în general care creează noi distincții și noi concepte)¹⁴.

În limba română actuală se manifestă tendința de a înlocui termenul vechi, consacrat, înregistrat în lucrările de specialitate, cu un termen nou, care este centru al unei paradigme, de ex. **tensiune arterială** (24 600 texte internet, VRusu, Harper Collins) < fr. *tension artérielle*, înlocuit de **presiune sanguină** (222 texte internet, în Larousse indicat ca sinonim pentru **presiune arterială**) < engl. *blood pressure*, conform expertului MS în documentul analizat. Larousse s.v. *tensiune arterială* trimite la *presiune arterială*. Concurența dintre cele trei sinonime românești este de fapt între componentele sintagmei și pare să fie rezolvată în favoarea termenului *presiune sanguină*. Pe de o parte sunt în concurență *tensiune* și *presiune*, iar pe de altă parte *arterial* și *sanguin*. Cu toate acestea, pentru engl. *coronary pressure*, expertul a ales rom. *tensiune coronară*, după fr. *tension coronaire*. Termenul simplu *presiune* apare și în rom. *presiune intrauterină*, fr. *pression intra-utérine*, engl. *intrauterine pressure*. VRusu înregistrează *presiune arterială* cu sinonimul *tensiune arterială* și termeni în perechi: *presiune intraoculară* și *tensiune intraoculară* etc. (în total șapte), dar și termeni construiți cu *presiune* pentru care nu există sinonime (*presiune osmotică*, *presiune venoasă* etc., în total 12). Este evidentă tendința de a construi termeni cu *presiune*. Pentru *tensiune arterială*, totuși, legislația și practica medicală au o predilecție, mai cu seamă pentru că există codificarea **HTA** – *hipertensiune arterială* și nouă termeni construiți cu *hipertensiune* (VRusu). Nu există **hiperpresiune*.

Ca manifestare a aceleiași tendințe în limba actuală, putem semnala înlocuirea termenului tradițional **pontaj**, de origine franceză, prin termenul *bypass* (deși VRusu consideră încă termen principal rom. *pontaj*). Acesta din urmă a

¹⁴ „Terminologia medicală franceză întrebuințează douăzeci și șapte de sinonime eterogene pentru numirea unei singure afecțiuni a splinei: *splénomégalie* – *myéloïde idiopathique* – *anémie leuco-érythroblastique* – *anémie myélophtisique* – *érythroblastose chronique de l'adulte* – *hépatosplénomégalie mégacaryocytaire* etc. (Kocourek 1982 p. 166) și Mladin, 2005.

înlocuit cu totul în limbajul curent termenul *pontaj*, care are și dezavantajul unui omonim mai cunoscut, mai general.

Acceptarea sinonimelor poate duce la mai multe soluții de traducere pentru același text, de ex.:

Engl.	Fr.	Rom.
<i>blood pressure</i>	<i>tension artérielle</i>	presiune sanguină
<i>blood pressure alarm</i>	<i>alarme de la tension sanguine</i>	alarmă a tensiunii sanguine ¹⁵
<i>blood pressure computer</i>	<i>calculateur de tension sanguine</i>	calculator al tensiunii sanguine
<i>blood pressure cuff</i>	<i>brassard de sphygmomanometer</i>	manșetă pentru măsurarea presiunii sanguine

Lexicul medical de specialitate în limba română este caracterizat de o trăsătură care ține de evoluția științei medicale și de politica lingvistică implicită în alegerea termenilor, în „amenajarea terminologică”. Constatăm și în terminologia medicală prezența sinonimelor cu etimologii diferite, astfel:

tensiune arterială din franceză, dar și *presiune sanguină* de origine engleză, sau **presiune arterială**, termen de origine franceză.

Aceste sinonime au intrat la date diferite în limba română și ocupă spații diferite în sistemul lexical. În vreme ce *tensiune arterială* este vechi, deja foarte răspândit, de uz general, ceilalți doi sunt relativ recent și au o răspândire limitată. Codul HTA care descrie *hipertensiunea arterială* a fost creat pornind de la **TA**¹⁶.

În ceea ce privește franceza, găsim în același text: *tension sanguine / tension artérielle*, ca și *système de mesure / appareil de mesure*, în vreme ce engleza are o formă standard: *measurement system*. Traducerea după franceză este totuși o constantă, de ex.: engl. *liquid bandage* / fr. *pansement liquide* / rom. **pansament lichid**¹⁷.

5. MARCAREA ANTONIMIEI

Antonimia este un aspect interesant al terminologiei. Deși există mijloace de derivare a antonimelor de negație de la adjective, sunt cazuri în care crearea antonimului ridică probleme. Astfel, pentru **refolosibil**, antonimul uzual este **de unică folosință**. Perechea nu intră în paradigma derivării cu *non*, *ne* sau *in*. Termenul *de unică folosință* a fost identificat în 15 800 texte internet, în grupuri nominale având ca centru substantivele *îmbrăcăminte*, *veselă*, *seringă*, *ace* etc. De aceea, termenul *ambalaj refolosibil* are ca antonim *ambalaj de unică folosință*, situație proprie limbii române, deoarece în celelalte limbi există perechi de termeni construite pe baza aceluiași adjectiv:

¹⁵ JO nr.11/vol. 19, p. 67.

¹⁶ Pentru *HTA*, vezi Ordinul nr. 725 din 1 octombrie 2002 privind criteriile pe baza cărora se stabilește gradul de handicap pentru copii și se aplică măsurile de protecție specială a acestora, în MO nr. 781 din 28 octombrie 2002.

¹⁷ VRusu: *bandaj* este banda (de tifon etc.) aplicată pentru a menține pansamentul.

engl. *reusable pack / non-reusable pack*
 germ. *wiederverwendbar Verpackung / nicht wiederverwendbar Verpackung*
 fr. *emballage réutilisable / emballage non réutilisable*
 port. *embalagen eutilizável / embalagen não reutilizável*

În documente legislative emise de guvern, apare sintagma *deșeuri nerefolosibile*. Adjectivul *reutilizabil* (texte internet: 1 400 la sg. și 10 400 la pl.) are antonimul *nereutilizabile* (atestat numai la plural!, 80 texte internet): *anvelope, materiale, suporturi* etc.

6. CALCUL SEMANTIC

Câteva exemple vor ilustra modul în care traducerile creează noi sensuri ale cuvintelor, prin calchiere – în limba actuală mai cu seamă după engleză. Astfel, dacă pentru rom. **sistem** (<fr. **systeme**) nu găsim în dicționare sensul de „aparat, dispozitiv”, în prezent în textele medicale rom. **sistem** apare în sintagme în care ne-am fi așteptat să fie *aparat*. A avut loc calchiera engl. *system*, care are și aceste sensuri, spre deosebire de fr. *systeme* (care le preia uneori din engleză). Astfel, avem corespondența rom. *sistem* – fr. *systeme / appareil / appareillage* – engl. *system*.

În alte situații, termenul englez fiind mai explicit este tradus prin calchiere, în vreme ce termenul francez, sintetic, este mai dificil de calchiat:

fr. *imageur* – engl. *imaging system* – rom. **sistem de redare a imaginii**

fr. *calibreur* – engl. *calibrator* – germ. *Kalibrationsgerät* – rom. **dispozitiv de calibrare**

Parcurgând traducerea listei de dispozitive medicale, ne putem întreba care au fost criteriile după care traducătorul și expertul din Minsiterul Sănătății au ales termenul rom. **dispozitiv**. Este evident că de multe ori (apare în 10 termeni) este echivalentul pentru engl. *device*, definit astfel în Harper Collins: „*obiect conceput sau construit cu un scop anumit*”, în Dorland’s: „*something contrived for a specific purpose*”. În DTehnic s.v. *device*: „*dispozitiv, aparat, mecanism, deviz, instrument, plan, schemă, proiect*” etc. Sensul rom. *dispozitiv* dat de DEX: „1. *Ansamblu de piese legate între ele într-un anumit fel (de obicei imobil) și care îndeplinește o funcție bine determinată într-un sistem tehnic*”; în DS: *mecanism*.

Cum traducem: fr. *dispositif / appareil* – engl. *device / attachment / system* – germ. *Gerät*? Iată rezolvarea din același text:

Fr.	Engl.	Germ.	Rom.
<i>dispositif</i> auxiliaire / outil	<i>attachement</i>	<i>Zusatzgerät</i>	dispozitiv auxiliar / sculă
<i>appareil</i> de diagnostic à résonance magnétique; <i>imagerie</i> par résonance magnétique	magnetic resonance diagnostic <i>device</i>	Magnetresonanz-Diagnostik <i>gerät</i>	dispozitiv de diagnostic cu rezonanță magnetică

7. CONCLUZII

Pe lângă existența variantelor fonetice și a sinonimiei, analiza terminologiei medicale pune în lumină o preferință marcată pentru grupul nominal cu mai mulți membri, vezi de ex. folosirea verbelor la infinitiv, ca substantive – în sintagmele **aparat / dispozitiv / instrument de** + infinitivul lung (care în structura de adâncime este un predicat: dispozitiv *care resuscitează, taie* etc.):

dispozitiv de resuscitare a respirației

introducere a acului de seringă

calibrare

încercuire

dispozitiv metalic de fixare a oaselor

instrument chirurgical cu laser pentru utilizare în chirurgia generală și plastică

*de sistem de implantare de derivație*¹⁸

de tăiere a osului

instrumente și accesorii de metal pentru fixarea oaselor cu una sau mai multe componente.

Lexicul medical în română, ca și în franceză, este caracterizat de diversitate și vitalitate. La aceasta contribuie și relația sa specială cu lexical medical francez, de tradiție din sec. al XIX-lea, și cu lexicul medical englez, mai recentă.

Putem caracteriza prin câteva trăsături evoluția terminologiei medicale actuale:

- sunt prezenți termeni sinonimi cu origini etimologice diferite (fr. și engl.);
- se manifestă tendința traducerii cu predilecție din engleză;
- se manifestă tendința de a crea termeni-sintagmă, complecși;
- tradiția franceză este încă puternică și poate fi observată în traducerea grupurilor nominale complexe.

Consultarea bibliografiei de specialitate și a experților din Ministerul Sănătății este obligatorie în procesul verificării și validării termenilor noi. În ceea ce privește dicționarele medicale, nu toate au același grad de rigoare în raport cu domeniul: VRusu este riguros, sistematic, înregistrează uzul din domeniul medical; dar DM EN-RO și Harper consideră engleza ca limbă sursă, iar Larousse pornește de la franceză ca limbă sursă.

BIBLIOGRAFIE

- Almeida Costa = J. Almeida Costa – A. Sampalo e Melo, *Dicionário da língua portuguesa*, ed. 6, Lisboa [f.a.].
- Avram 2002 = Mioara Avram, *Considerații asupra dinamicii limbii și asupra studierii ei în româna actuală*, <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/>

¹⁸ JO, nr. 11/vol. 19 p. 59.

- Bara 2007 = Mariana Bara, *Terminologia în limba română contemporană. Sinonime și termeni noi de specialitate în traducerea acquis-ului comunitar*, în „Analele Universității Hyperion. Filologie”, p. 219–230.
- Bidu Vrănceanu 2000 = Angela Bidu Vrănceanu, *Terminologiile științifice din perspectivă interdisciplinară*, în „Analele Universității București, Limba și literatura română”.
- Bidu Vrănceanu 2002 = Angela Bidu Vrănceanu, *Lexic comun, lexic specializat*, București.
- Chiș 2004 = Dorina Chiș, *Formarea termenilor*, http://www.litere.uvt.ro/documente_pdf/
- DEMB FR-RO = *Dicționar explicativ francez-român de medicină și biologie*, Iași.
- DM EN-RO = *Dicționar medical englez-român*, ediția a II-a, București, 2000.
- DN = Florin Marcu și Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, 1986.
- Dorland's = *Dorland's Illustrated Medical Dictionary*, 30th Edition, 2003.
- DS = Mircea și Luiza Seche, *Dicționar de sinonime*, 2002.
- DTehnic = *Dicționar tehnic englez-român*, București, 1997.
- Duden Oxford = Duden Oxford, *Grosswörterbuch Englisch*, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, 1999.
- GALR II = *Gramatica limbii române*, II, *Enunțul*, București, 2005.
- Harper Collins = Harper Collins *Dicționar medical ilustrat*, București.
- Kocourek 1982 = Rotislav Kocourek, *La langue française de la technique et de la science*, Wiesbaden.
- Larousse = Larousse. *Dicționar de medicină*, București, 1998.
- Leipnitz 2007 = Luciane Leipnitz, *A tradução dos compostos nominais em língua alemã na medicina*, <http://www.riterm.net/revista/>
- MDA = *Micul dicționar academic*, București, 2003.
- Mladin 2005 = Constantin-Ioan Mladin, *Note asupra sinonimiei din terminologie*, http://www.litere.uvt.ro/documente_pdf/
- Rusu 2003 = Olga Rusu, *Bibliografia românească de terminologie (volum, articole, dicționare)*, Cluj-Napoca.
- VRusu = Valeriu Rusu, *Dicționar medical*, București, 2001.

CREATING MEDICAL TERMS IN ROMANIAN LANGUAGE TODAY

(Abstract)

It is obvious that translating the *acquis communautaire* is a great challenge for any language. In order to evaluate the impact of new medical terms on the lexical system of today Romanian language, I have analysed one document, in fact a list of medical devices and their translation in Romanian, under the supervision of a specialist from the Health Ministry.

The most relevant facts identified were the preference for long terms (*sintagmas*) – 92% from the total and the shift of tendency regarding the base language. If traditionally French was the base language, and most of medical terms were translated and created according to French patterns, today English is more frequently preferred as the base language of the texts to be translated. This is the main reason why synonymy appears to be an important feature of medical terminology in Romanian today.

*Universitatea Hyperion
București, Calea Călărașilor nr. 169
Institutul European din România
București, Bd. Regina Elisabeta nr. 7–9*